

ПОЛІТИЧНІ Й ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АТИПОВОЇ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ СИСТЕМИ ПРАВЛІННЯ В БОЛІВІЇ (1982–2003 РР.)

POLITICAL AND ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE FUNCTIONING OF THE ATYPICAL PRESIDENTIAL SYSTEM OF GOVERNMENT IN BOLIVIA (1982–2003)

Осадчук І.Ю.,

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології*

Львівського національного університету імені Івана Франка

В політичній науці одним із напрямів у сфері аналізу республіканських систем правління є дослідження як типового, так і атипового президенталізму. В цьому зрізі метою статті є визначити інституційні особливості, політичні й економічні наслідки функціонування атипової президентської системи правління в Болівії впродовж 1982–2003 рр. Для реалізації поставленої мети треба вирішити такі завдання: 1) визначити типову президентську систему правління; 2) розкрити особливості інституту непрямих виборів президента в Болівії впродовж 1982–2003 рр.; 3) з'ясувати політичні й економічні наслідки функціонування атипової президентської системи правління в Болівії впродовж 1982–2003 рр. Теоретико-методологічною основою дослідження обрано неоінституціоналізм і його варіативні типи й парадигми. Їх поєднання дозволило виробити цілісне уявлення про типовість чи атиповість формату президенталізму на підставі такого індикатора, як інститут непрямих виборів президента. Головний метод, котрий став іманентною складовою частиною дослідження, – це метод порівняльного аналізу. Обрання (після всенародного голосування) президентів Болівії в Національному Конгресі вказує на те, що президентська система правління у країні була атиповою. Крім того, в Болівії за результатами виборів 1985 і 1989 рр. у парламенті президентами були обрані кандидати (у 1985 р. – В. Пас Естенсоро; у 1989 р. – Х. Пас Самора), які за результатами всенародного голосування займали відповідно друге і третє місця. Цьому сприяли постелекторальні (після всенародного голосування) угоди («пакти») між політичними партіями в Національному Конгресі. Політичними наслідками функціонування атипової президентської системи правління в Болівії впродовж 1982–2003 рр. були такі: 1) коаліційна система і традиційні політичні партії втратили довіру населення, оскільки коаліції в Конгресі дедалі частіше були сформовані на основі клієнтелістських цілей, а не політичних програм; 2) громадські рухи та профспілки (інтереси останніх представляв Болівійський робітничий центр) були послаблені після боргової кризи, відновили свій вплив та досягли успіху в об'єднанні різноманітних галузевих вимог під різними ідеологічними прапорами, такими як відновлення національних природних ресурсів (зокрема, вуглеводнів). Економічними наслідками функціонування атипової президентської системи правління в Болівії впродовж 1982–2003 рр. стали боргова криза (за президентства Е. Сілес Суасо), відновлення та повільне зростання економіки (за президентства В. Паса Естенсоро, Х. Паса Самора й першого президентства Г. Санчеса де Лосади), фінансова криза (за президентства У. Бансера й другого президентства Г. Санчеса де Лосади).

Ключові слова: система державного правління, президенталізм, атиповий президенталізм, непрямі вибори президента, постелекторальний пакт, Болівія.

In Political Science, one of the areas of analysis of republican systems of government is the study of both typical and atypical presidentialism. In this regard, the aim of this article is to identify the institutional features and political and economic consequences of the functioning of the atypical presidential system of government in Bolivia during 1982–2003. To achieve this goal, the following tasks must be accomplished: 1) to define a typical presidential system of government; 2) to reveal the features of the institution of indirect presidential elections in Bolivia during 1982–2003; 3) to determine the political and economic consequences of the functioning of the atypical presidential system of government in Bolivia during 1982–2003. The theoretical and methodological basis of the study is neo-institutionalism and its various types and paradigms. Their combination made it possible to develop a comprehensive understanding of the typicality or atypicality of the presidentialism based on such an indicator as the institution of indirect presidential elections. The main method, which became an integral part of the study, is the method of comparative analysis. The election (after the popular vote) of Bolivian presidents in the National Congress indicates that the presidential system of government in the country was atypical. In addition, in Bolivia, according to the results of the 1985 and 1989 elections, candidates were elected presidents in parliament (in 1985 – V. Paz Estenssoro; in 1989 – J. Paz Zamora), who, according to the results of the popular vote, took second and third places, respectively. This was facilitated by post-electoral (after the popular vote) agreements («pacts») between political parties in the National Congress. The political consequences of the functioning of the atypical presidential system of government in Bolivia during 1982–2003 were as follows: 1) the coalition system and traditional political parties lost the trust of the population, as coalitions in Congress were increasingly formed on the basis of clientelistic goals rather than political programs; 2) social movements and trade unions (the interests of the latter were represented by the Bolivian Workers' Centre) were weakened after the debt crisis, regained their influence and succeeded in uniting various sectoral demands under different ideological banners, such as the restoration of national natural resources (in particular, hydrocarbons).

The economic consequences of the atypical presidential system of government in Bolivia during 1982–2003 were a debt crisis (during the presidency of H. Siles Zuazo), recovery and slow economic growth (during the presidencies

of V. Paz Estenssoro, J. Paz Zamora, and the first presidency of G. Sánchez de Lozada), and a financial crisis (during the presidencies of H. Banzer and the second presidency of G. Sánchez de Lozada).

Key words: system of government, presidentialism, atypical presidentialism, indirect presidential elections, post-electoral pact, Bolivia.

Постановка проблеми. Специфіка функціонування систем правління у рамках республіканської форми правління в деяких країнах зумовлює необхідність виділяти як типові, так і атипові президентські системи правління. В цьому контексті важливим є аналіз не тільки чинників формування та особливостей організації атипових президентських систем правління, а й наслідків функціонування цих систем правління. В цьому контексті актуальним є дослідження політичних й економічних наслідків функціонування атипової президентської системи правління в Болівії впродовж 1982–2003 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Типові й атипові президентські системи державного правління або окремі аспекти політичного процесу та міжінституційних відносин, які прямо чи опосередковано вказують на типовість чи атиповість президентських систем правління у рамках республіканської форми державного правління проаналізовано у працях таких авторів як: А. Валенсуела [1; 2], Х. Лінц [3], Р. Майорга [4], С. Мейнверінг [5; 6], К. Меса Хісберт [7], І. Осадчук [8–9], М. Сентельяс [10], Х. А. Чейбуб [11], М. Шугарт [6] тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інституційні особливості атипового президенталізму в Болівії у 1982–2003 рр. були частково проаналізовані вищевказаними науковцями. Водночас, політичні й економічні наслідки функціонування атипової президентської системи правління в Болівії впродовж 1982–2003 рр. є недостатньо дослідженими.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначити інституційні особливості, політичні й економічні наслідки функціонування атипової президентської системи правління в Болівії впродовж 1982–2003 рр. Для реалізації поставленої мети треба вирішити такі завдання: 1) визначити типову президентську систему правління; 2) розкрити особливості інституту непрямих виборів президента в Болівії впродовж 1982–2003 рр.; 3) з'ясувати політичні й економічні наслідки функціонування атипової президентської системи правління в Болівії впродовж 1982–2003 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження обрано неоінституціоналізм і його варіативні типи й парадигми. Їх поєднання дозволило виробити цілісне уявлення про типовість чи атиповість формату президенталізму на підставі такого індикатора, як інститут непрямих виборів президента. Головний метод, котрий став іманентною складо-

вою частиною дослідження, – це метод порівняльного аналізу.

В сучасній політичній науці однією з найапробованіших методик визначення конституційних і політичних систем державного правління у рамках республіканської форми державного правління є методика Р. Елгі [12]. Модифікувавши типологію систем державного правління Р. Елгі, український дослідник В. Литвин визначає *президенталізм* (президентську систему правління) як конституційну (і/чи політичну) систему республіканської форми державного правління (спрощено систему державного правління), якій властива посада всенародно (прямо/опосередковано) обраного на фіксований термін президента й інституту кабінету/адміністрації президента (навіть можливо прем'єр-міністра), члени яких колективно відповідальні винятково перед президентом (разом із цим, члени кабінету чи адміністрації президента можуть бути й індивідуально відповідальними перед парламентом/провідною палатою парламенту (легіслатурою), однак це не має дефінітивного впливу та значення на структурування системи державного правління) [13, с. 7]. В рамках цього дослідження ми використовуємо таке визначення *типового президенталізму* – це система правління, яка передбачає всенародний спосіб обрання президента (причому, на всіх етапах обрання) (індикатор «1») та повністю (беззаперечно) колективну відповідальність уряду/адміністрації перед президентом (індикатор «2»). Своєю чергою, взявши до уваги це визначення типового президенталізму, про атиповий президенталізм говоримо тоді, коли: а) не спрацьовує індикатор «1»; б) не спрацьовує індикатор «2»; в) не спрацьовують індикатори «1» і «2» [14, с. 322–323].

Згідно зі ст. 90 Конституції Болівії 1967 р., якщо на всенародних виборах жоден з кандидатів на посаду президента не отримував абсолютної більшості голосів, то Національний Конгрес (парламент) обирає главу держави з-поміж трьох кандидатів, які отримали найбільшу кількість голосів виборців за результатами всенародного голосування. Якщо після першого туру голосування в парламенті жоден з кандидатів не отримував абсолютної більшості голосів, то відбувся другий тур голосування, в якому брали участь лише два кандидати, які отримали найбільшу кількість голосів у першому турі. Якщо голоси розділялися порівну, то голосування проводилось до тих пір, поки один з кандидатів не отримав абсолютної більшості голосів [15].

Е. Сілес Суасо став президентом завдяки підтримці коаліції «Демократична та народна

єдність» (UDP), сформованої лівими та лівоцентристськими партіями, а саме Націоналістичним революційним лівим рухом (MNRI), Комуністичною партією Болівії (PCB) та Революційним лівим рухом (MIR) [16]. Урядовий кабінет Е. Сілес Суасо (1982–1985 рр.) не мав підтримки більшості в парламенті. Національний Конгрес був контрольований опозиційною коаліцією у складі Націоналістичної демократичної дії (ADN) та Революційного націоналістичного руху (MNR) [17, с. 163] (опозиційні партії контролювали 63,7% місць у парламенті [18, с. 22]). Опозиція заблокувала всі урядові ініціативи, зокрема відхиляла урядові законопроекти, вимагала усних доповідей та застосування інтерпеляцій [19, с. 58]. Таким чином, виникла ситуація виконавчо-законодавчого протистояння та відсутності легітимності виконавчої влади [20, с. 65].

Впродовж 1977–1986 рр. Болівія пережила боргову кризу, що характеризувалась падінням валового внутрішнього продукту (ВВП) та гіперінфляцією [18, с. 22]. Зовнішній борг зріс з 1412,3 млн. доларів США у 1977 р. до 3240,2 млн. доларів США у 1986 р. Зростання відношення зовнішнього боргу до ВВП було зумовлене зниженням реального обмінного курсу [21, с. 7]. Інфляція в Болівії була пов'язана з високою залежністю економіки від зовнішнього сектору, зокрема від експорту сировини. Цей експорт генерував іноземну валюту, яка фінансувала імпорту проміжних, капітальних та споживчих товарів, забезпечуючи стабільне функціонування економіки. Скорочення експорту вплинуло як на зовнішній, так і на фінансовий сектори, оскільки митні надходження зменшилися, що спричинило кризу в обох секторах та збільшило тиск на валютні резерви країни [22]. Найвищі показники інфляції (гіперінфляції) в Болівії було зафіксовано на рівні 2177,2% у 1984 р., 8170,5% у 1985 р. (див. табл. 1).

Починаючи з 1981 р., уряд Болівії підтримував систему подвійних обмінних курсів: офіційний обмінний курс і паралельний, тобто ринковий, обмінний курс [21, с. 12]. Дефіцит іноземної валюти призвів до зростання вартості долара на паралельному ринку [23]. Одним з основних заходів, вжитих для стримування гіперінфляції, було об'єднання офіційного обмінного курсу з паралельним обмінним курсом, встановлення єдиного плаваючого обмінного курсу, що визначався через механізм валютного обміну [24]. Гіперінфляція, що мала місце в Болівії за президентства Е. Сілес Суасо, вважалася унікальним випадком в історії

глобальної гіперінфляції, оскільки вона не виникла внаслідок війни чи революції [25].

Відсутність фінансової дисципліни призвела до того, що уряд ліквідував депозити в іноземній валюті у внутрішній фінансовій системі та запровадив контроль за рухом капіталу. Крім того, було створено Комісію з питань валютної політики, яка розподіляла дефіцитну іноземну валюту відповідно до критеріїв і правил, визначених урядом [21, с. 10–11].

Одним із заходів з обмеження використання доларів була програма «дедоларизації», яка полягала в конвертації всіх зобов'язань, укладених в доларах або зі збереженням вартості, в національну валюту, включаючи депозити в банківській системі, за курсом, визначеним урядом. Як зазначає Е. Антелло, програма дедоларизації передбачала чотири завдання: по-перше, зменшити попит на долари, повернувши уряду контроль над грошовою масою і сконцентрувавши запаси доларів для погашення зовнішнього боргу; по-друге, відновити здатність уряду залучати кошти через інфляцію; по-третє, заохотити сектори, які були пригнічені доларовими боргами; по-четверте, знизити інвестиційні витрати в промисловості, чий борг в доларах зростає разом із зниженням реального обмінного курсу. Однак програма дедоларизації не змогла досягти цих завдань, після чого відбулися фінансова дезінтеграція та неофіційна доларизація [26]. Політика «дедоларизації» зазнала невдачі, оскільки обсяги доларових операцій фактично зросли, і уряду довелося рефінансувати борги та депозити в доларах, що збільшило інфляцію [27]. Ця програма також спричинила банківську паніку і подальшу державну допомогу банкам. Депозити в банках як частка ВВП знизилась з 14,8% у 1982 р. до 4,0% у 1985 р. [21, с. 11]. Х. Моралес стверджує, що програма дедоларизації призвела до зменшення короткострокового боргу уряду, оскільки валютні резерви банківської системи в Центральному банку Болівії були використані для часткового фінансування бюджетного дефіциту [28].

Болівійський робітничий центр (ісп. Central Obrera Boliviana), контрольований гірничодобувною федерацією на чолі з Х. Лечіном, перейшов від підтримки уряду до опозиції до адміністрації президента Е. Сілес Суасо [23]. Впродовж 1984–1985 рр. з ініціативи Болівійського робітничого центру у країні відбувалися страйки [23]. У 1985 р. президент Е. Сілес Суасо усвідомив, що він не зміг впоратися з економічною, соціально-

Таблиця 1

Річні темпи інфляції (у %) в Болівії [22]

Рік	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Показник у %	23,9	25,1	296,6	328,5	2177,2	8170,5	66,0	10,7	21,5

політичною кризою і закликав до дострокових загальних виборів за рік до конституційного закінчення строку його повноважень [18, с. 22].

Результати президентських виборів 1985 р. продемонстрували, що населення вимагало формування стабільного уряду, який би мав здатність вирішувати проблеми, з якими, очевидно, не змогли впоратися ліві партії [29]. В 1985 р. В. Пас Естенсоро (кандидат від Революційного націоналістичного руху, MNR) був обраний президентом країни в парламенті (за результатами всенародного голосування В. Пас Естенсоро зайняв друге місце). Зазначимо, що В. Пас Естенсоро був обраний главою держави в Національному Конгресі завдяки голосам таких партій як: Революційний націоналістичний рух (MNR), Лівий революційний націоналістичний рух (MNRI), Революційний лівий рух – Нова більшість (MIR–NM), Революційний націоналістичний рух – Авангард (MNRV), Християнсько-демократична партія (PDC), Революційний визвольний рух Тупак Катарі (MRTKL). Така підтримка пояснювалась різким неприйняттям фігури У. Бансера з боку різних політичних кіл і значної частини населення, які не бажали бачити на чолі держави одного з найжорстокіших диктаторів в історії країни [7].

Для реалізації економічної програми уряду була потрібна стабільна коаліція політичних партій. Це дозволило б уряду контролювати більшість членів Конгресу, як у верхній, так і в нижній палатах, для прийняття необхідних законів. У 1985 р. В. Пас Естенсоро уклав з У. Бансером «Пакт щодо захисту демократії», що забезпечило главі держави парламентську більшість і стабільний уряд. Була сформована парламентська коаліція у складі Революційного націоналістичного руху (MNR) та Націоналістичної демократичної дії (ADN). Зауважимо, що урядовий кабінет В. Паса Естенсоро (1985–1989 рр.) було створено тільки з представників MNR. Цей альянс контролював 70,1% місць у Конгресі та забезпечив необхідну більшість для впровадження програми стабілізації економіки, яка передбачала зниження інфляції, відновлення макроекономічної рівноваги й економічного зростання [18, с. 24].

Впродовж 1986–1998 рр. за президентства В. Паса Естенсоро, Х. Паса Самори й Г. Санчеса де Лосади відбулося відновлення та повільне зростання економіки. Г. Барха Даза виокремлює різні підперіоди структурних реформ впродовж 1986–1998 рр.: економічна стабілізація та реформи першого покоління (1986–1989 рр.), поглиблення реформ першого покоління (1990–1993 рр.), реформи другого покоління (1994–1997 рр.) [30]. Основою цих реформ стала нова економічна політика (ісп. Nueva Política Económica), що була запроваджена в серпні 1985 р. Верховним указом № 21060 президента В. Паса Естенсоро. Струк-

турні реформи включали лібералізацію товарних і фінансових ринків, капіталізацію через приватизацію, податкову реформу, комерційну політику на користь експорту та прямих іноземних інвестицій, а також фіскальну децентралізацію [21, с. 12].

О. Антезана пояснює, що макроекономічна стабілізація була досягнута завдяки поєднанню фіскальної та монетарної політики. Фіскальна політика зменшила державні видатки і збільшила доходи за рахунок підвищення цін та податків на товари й послуги, що продавались державним сектором, в основному на паливо. Монетарна політика була спрямована на контроль грошової маси шляхом жорсткого обмеження чистого кредитування державного сектору та банків розвитку [31].

У 1989 р. в обмін на підтримку ADN свого президентства Х. Пас Самора (лідер Революційного лівого руху – Нова більшість, MIR–NM) погодився на такі умови: 1) формування коаліційного уряду (у складі MIR–NM та ADN), що контролював 62,4% місць у Конгресі; 2) на те, щоб віцепрезидентом був член Християнсько-демократичної партії (PDC) Л. Оссіо; 3) створення комітету Патріотичної угоди (на чолі з У. Бансером); 4) підтримка кандидатури У. Бансера на президентських виборах 1993 р. Після укладення «Патріотичної угоди» між У. Бансером (ADN) і Х. Пасом Саморою (Революційний лівий рух – Нова більшість (MIR–NM) Національний Конгрес у 1989 р. обрав останнього президентом країни абсолютною більшістю голосів (за результатами всенародного голосування Х. Пас Самора зайняв третє місце) [8, с. 52]. Під час голосування в парламенті кандидатуру Х. Паса Самори також підтримала партія «Совість Батьківщини» (CONDEPA) [32, с. 205]. Адміністрація президента Х. Паса Самори продовжила політику макроекономічної стабілізації, започатковану в 1985 р., проте це не поглибило структурних реформ [18, с. 24].

Коаліційна стратегія також була характерною для першої адміністрації президента Г. Санчеса де Лосади, який здобув переконливу перемогу як кандидат від MNR у 1993 р. За результатами виборів 1993 р. був сформований коаліційний уряд більшості Г. Санчеса де Лосади, до якого увійшли такі політичні сили: альянс партій «Революційний націоналістичний рух» і «Революційний визвольний рух Тупак Катарі» (MNR–MRTKL), Блок громадянської солідарності (UCS) та Рух за вільну Болівію (MBL), контролюючи 61,8% місць Конгресу [18, с. 25]. Завдяки парламентській підтримці уряд Г. Санчеса де Лосади провів структурні (правові, політичні й соціально-економічні) реформи («План для всіх» (ісп. «Plan de Todos»), який був частиною виборчої платформи MNR), спрямовані на підвищення загальної ефективності держави. Реформи включали часткову приватизацію основних державних підприємств (реформу

капіталізації), пенсійну реформу, децентралізацію державного управління (20 % усіх доходів муніципалітетів спрямовувались переважно на інфраструктуру освіти та охорони здоров'я), освітню та земельну реформи, незалежність центрального банку, зміцнення ключових державних інститутів (таких як податкова та митна служби), реформу державної служби [18, с. 9]. В Конституцію були внесені зміни, згідно з якими Болівію визначено як багатонаціональну й багатокультурну націю; закріплено права корінних народів. Зауважимо, що В. Карденас (лідер MRTKL) став першим обраним віцепрезидентом корінного населення в Південній Америці. Відповідно до Закону про народну участь, проведено децентралізацію країни, зокрема, створено 311 муніципальних органів влади з відповідними повноваженнями для місцевого управління. реформа децентралізації, здійснена впродовж 1990-х рр. сприяла тому, що значна частина управління державними інвестиціями була передана місцевим органам влади (тобто муніципалітетам та префектурам). Ця політика сприяла посиленню соціальної, політичної та економічної участі раніше виключених з політичного життя верств суспільства, особливо сільських жителів. Ця реформа сприяла розширенню повноважень та ресурсів муніципалітетів і дала можливість населенню обирати місцеві органи влади шляхом прямого голосування [18, с. 27–28]. Програма капіталізації передбачала приватизацію державних підприємств. Впродовж 1995–1996 рр. приватизовано п'ять найбільших державних підприємств: національна нафтова компанія, телефонна компанія, електрична компанія, національна авіакомпанія та мережа залізниць [33].

Реформа капіталізації призвела до збільшення потоків інвестицій не лише до капіталізованих секторів, які раніше перебували в руках держави, але й до інших секторів економіки, особливо у формі прямих іноземних інвестицій. Найбільші потоки прямих іноземних інвестицій спрямовувались у вуглеводневу галузь, телекомунікації, електроенергетику та фінансові послуги, а також меншою мірою до агропромислового сектору. Крім того, стратегічні партнери, які інвестували в капіталізовані сектори, не лише через капіталізовані державні підприємства, але й як окремі інвестиції, що заохочувались новим інституційним середовищем, були великими транснаціональними корпораціями зі значними фінансовими можливостями. Великі транснаціональні компанії мали можливості залучити великі потоки капіталовкладень в економіку та забезпечити трансфер новітніх технологій в ці сектори [18, с. 10].

Прямі іноземні інвестиції з 1996 р. більш інтенсивно спрямовувались в східні (низовинні) регіони (такі як Санта-Крус і Таріха), які історично сприяли моделі вільного ринку (в середньому

459 млн доларів США на рік). Натомість у західні (гірські) регіони, які підтримували домінування державного сектору в економіці, потоки прямих іноземних інвестицій спрямовувались у відносно менших обсягах (в середньому 293 млн доларів США на рік). Показник ВВП на душу населення у східних регіонах в середньому на 70% був вищий, ніж у західних регіонах. Рівень бідності був вищий у західних регіонах (67,8%), ніж у східних регіонах (59,3%). Ці показники засвідчили те, що регіональні соціально-економічні дисбаланси в Болівії пояснювали регіональні відмінності в підтримці лівих і правих політичних партій. Східні низовини, як правило, підтримували праві політичні партії (виступали за ринково-орієнтовані реформи), тоді як західні високогір'я підтримували ліві партії [18, с. 18–19].

У 1997 р. до складу коаліційного уряду більшості на чолі з президентом У. Бансером увійшли такі політичні сили: союз партій «Націоналістична демократична дія», «Нова республіканська сила», «Християнсько-демократична партія» (ADN–NFR–PDC), Революційний лівий рух – Нова більшість (MIR–NM), Совість Батьківщини (CONDEPA) і Блок громадянської солідарності (UCS). Впродовж 1998–2003 рр. в Болівії була фінансова криза. Впродовж цього періоду фінансові потоки, за винятком прямих іноземних інвестицій, значно зменшилися. Прямі іноземні інвестиції залишалися на відносно високому рівні (770 млн дол. США в середньому на рік), оскільки капіталізовані компанії продовжували виконувати свої інвестиційні зобов'язання [21, с. 16]. Уряд У. Бансера (1997–2002 рр.) запустив програму боротьби з незаконним обігом наркотиків у Республіці Болівія. Програма «нульового кокаїну», запропонована адміністрацією У. Бансера, передбачала повне знищення посівів коки (рослина, з якої виготовляють кокаїн), що перевищували внутрішнє споживання. Це викликало сильний опір з боку виробників коки та їхнього лідера Е. Моралеса, який став ключовим опозиціонером до політики уряду. У 2000 р. уряд У. Бансера зіткнувся з акціями протесту населення у відповідь на приватизацію водогонів американською компанією «Bechtel» в Кочабамбі (третє за величиною місто країни). Уряд відмовився гарантувати безпеку представникам компанії «Bechtel» і визнав контракт з цією компанією недійсним [34–35]. Через хворобу в серпні 2001 р. президент У. Бансер подав у відставку.

У 2002 р. Г. Санчес де Лосада сформував «уряд національної відповідальності» у складі таких партій: союз партій «Революційний націоналістичний рух» та партії «Рух за вільну Болівію» (MNR–MBL), Революційний лівий рух – Нова більшість (MIR–NM), Блок громадянської солідарності (UCS). Соціально-економічна криза

зумовили протести населення й активну діяльність профспілок на чолі з Е. Моралесом, Х. Соларесом і Р. де ла Крусом. Внаслідок цього 17 жовтня 2003 р. президент Г. Санчес де Лосада подав у відставку. Впродовж червня–липня 2002 р. відбувся величезний відтік депозитів. За шість тижнів фінансова система втратила 23% від загальної суми депозитів [21, с. 19].

Соціально-економічна й політична кризи поглибилися під час другого президентства Г. Санчеса де Лосади (2002–2003 рр.). Уряд був нездатний реалізувати політику для подолання кризи не через відсутність більшості в Конгресі, а радше через вуличну опозицію, організовану громадськими рухами та профспілками на чолі з Е. Моралесом, Х. Соларесом і Р. де ла Крусом. Внаслідок цього 17 жовтня 2003 р. президент Г. Санчес де Лосада подав у відставку.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Обрання (після всенародного голосування) президентів Болівії в Національному Конгресі вказує на те, що президентська система правління у країні була атиповою. Крім того, в Болівії за результатами виборів 1985 і 1989 рр. у парламенті президентами були обрані кандидати (у 1985 р. – В. Пас Естенсоро; у 1989 р. – Х. Пас Самора), які за результатами всенародного голосування займали відповідно друге і третє місця. Цьому сприяли

постелекторальні (після всенародного голосування) угоди («пакти») між політичними партіями в Національному Конгресі. Політичними наслідками функціонування атипової президентської системи правління в Болівії впродовж 1982–2003 рр. були такі: 1) коаліційна система і традиційні політичні партії втратили довіру населення, оскільки коаліції в Конгресі дедалі частіше були сформовані на основі клієнтелістських цілей, а не політичних програм; 2) громадські рухи та профспілки (інтереси останніх представляв Болівійський робітничий центр) були послаблені після боргової кризи, відновили свій вплив та досягли успіху в об'єднанні різноманітних галузевих вимог під різними ідеологічними прапорами, такими як відновлення національних природних ресурсів (зокрема, вуглеводнів). Економічними наслідками функціонування атипової президентської системи правління в Болівії впродовж 1982–2003 рр. стали боргова криза (за президентства Е. Сілес Суасо), відновлення та повільне зростання економіки (за президентства В. Паса Естенсоро, Х. Паса Самора й першого президентства Г. Санчеса де Лосади), фінансова криза (за президентства У. Бансера й другого президентства Г. Санчеса де Лосади). В подальших дослідженнях проаналізуємо політичні й економічні наслідки функціонування атипових президентських систем правління в інших країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Valenzuela A. Latin America: Presidentialism in Crisis. *Journal of Democracy*. 1993. Vol. 4. No. 4. P. 3–16.
2. Valenzuela A. Latin American Presidencies Interrupted. *Journal of Democracy*. 2004. Vol. 15. No. 4. P. 5–19.
3. Linz J. Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference? *The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspectives* / edited by J. Linz, A. Valenzuela. Baltimore; London : Johns Hopkins University Press, 1994. P. 3–87.
4. Mayorga R. A. Presidencialismo parlamentario y gobiernos de coalición en Bolivia. *Tipos de presidencialismo y coaliciones políticas en América Latina* / edited by J. Lanzaro. Buenos Aires : Clacso, 2001. P. 101–135. URL: <http://bibliotecavirtual.clacso.org.ar/ar/libros/lanzaro/mayorga.pdf> (Last accessed: 27.07.2025).
5. Mainwaring S. Presidentialism in Latin America. *Latin American Research Review*. 1990. Vol. 25. No. 1. P. 157–179.
6. Mainwaring S., Shugart M. S. Presidentialism and Democracy in Latin America. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 493 p.
7. Mesa Gisbert C. D. Presidentes de Bolivia: entre urnas y fusiles: el poder ejecutivo, los ministros de Estado. La Paz : Editorial Gisbert, 2003. 721 p.
8. Осадчук І. Урядові кабінети в контексті функціонування атипової президентської системи правління в Аргентині у другій половині ХХ століття. *Politicus*. 2020. Вип. 6. С. 45–50. DOI: 10.24195/2414-9616.2020-6.8.
9. Осадчук І. Урядові кабінети в контексті функціонування атипової президентської системи правління в Болівії (1982–2003 роки). *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. Вип. 32. С. 136–144. DOI: 10.30970/PPS.2020.32.18.
10. Centellas M. From «Parliamentarized» to «Pure» Presidentialism: Bolivia after October 2003. *The Latin Americanist*. 2008. Vol. 52. No. 3. P. 5–30.
11. Cheibub J. A. Presidentialism, parliamentarism, and democracy. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 202 p.
12. Elgie R. The classification of democratic regime types: conceptual ambiguity and contestable assumptions. *European Journal of Political Research*. 1998. Vol. 33. No. 2. P. 219–238.
13. Литвин В., Романюк А. Концептуалізація і теоретична дистинкція понять «форма державного правління» та «система державного правління» у політичній науці. *Науковий часопис Національного педагогіч-*

ного університету імені М. П. Драгоманова : Сер. 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 20. С. 3–12.

14. Осадчук І., Литвин В. Еволюція типових й атипових систем правління у контексті «хвиль» дослідження республіканської форми правління. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. Вип. 49. С. 315–327.

15. Constitución Política de la República de Bolivia Sancionada el 2 de febrero de 1967. *Political Database of the Americas*. URL: <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Bolivia/bolivia1967.html> (Last accessed: 27.07.2025).

16. Morales Anaya J. A. Bolivia: La Experiencia Populista de los Años Ochenta. Instituto de Investigaciones Socio Económicas. *Documento de Trabajo*. 2008. No. 03/08. URL: https://www.iisec.ucb.edu.bo/assets_iisec/publicacion/2008-3.pdf (Last accessed: 27.07.2025).

17. Gamarra E. A., Malloy J. M. Revolution and Reaction: Bolivia, 1964–1985. New Brunswick : Transaction Books, 1988. 256 p.

18. Jemio L. C., Candia F., Evia J. L. Reforms and Counter-Reforms in Bolivia. Inter-American Development Bank. *IDB Working Paper Series*. 2009. No. IDB-WP-103. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/89148/1/IDB-WP-103.pdf> (Last accessed: 27.07.2025).

19. Fernández Saavedra G. Bolivia en el Laberinto de la Globalización. La Paz : Instituto Prisma, 2004. 228 p.

20. Carvajal Donoso H. Experiencias en la Selección de Candidatos uninominales: El Ejemplo del MIR. *Opiniones y Análisis : Elecciones Legislativas : Diputados uninominales*. 2002. No. 58. P. 33–87.

21. Kehoe T. J., Machicado C. G., Peres-Cajías J. The Monetary and Fiscal History of Bolivia, 1960–2017. *Macro Finance Research Program*. 2019. URL: <https://bfi.uchicago.edu/wp-content/uploads/The-Case-of-Bolivia.pdf> (Last accessed: 27.07.2025).

22. Espejo Luna, Justo F. El sector productivo boliviano durante el período inflacionario, *Documento de Trabajo*. La Paz : Universidad Católica Boliviana, Instituto de Investigaciones Socio-Económicas, 1990. No. 01/90. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/72884/1/62241142X.pdf> (Last accessed: 27.07.2025).

23. Sabino C. El fracaso del intervencionismo: apertura y libre mercado en América Latina. Caracas : Panapo, 1999. 334 p. URL: https://paginas.ufm.edu/sabino/word/fracaso_intervencionismo.pdf (Last accessed: 27.07.2025).

24. Orellana Rocha, W., Requena Blanco J. Determinantes de la Inflación en Bolivia. *Revista de Análisis del BCB*. 1999. Vol. 2. No. 2. P. 7–39. URL: https://www.bcb.gob.bo/webdocs/publicacionesbcb/revista_analisis/ra_vol03/articulo_1_v3_1_1999.pdf (Last accessed: 27.07.2025).

25. Sachs J. The Bolivian Hyperinflation and Stabilization. *The American Economic Review*. 1987. Vol. 77. No. 2. P. 279–283. URL: <https://www.earth.columbia.edu/sitefiles/file/about/director/documents/AERBolivia87.pdf> (Last accessed: 27.07.2025).

26. Antelo Callisperis E. La dolarización en Bolivia: evolución reciente y perspectivas futuras. *Análisis económico*. 1996. Vol. 15. P. 113–138.

27. Cariaga J. Estabilización y desarrollo: importantes lecciones del programa económico de Bolivia. La Paz : Los Amigos del Libro, 1996. 306 p.

28. Morales J. A. La política económica Boliviana, 1982–2010. La Paz : Universidad Católica Boliviana San Pablo, 2012. 306 p.

29. Morales Anaya J. A. Impacto Socio-Económico de las Reformas Financieras en Bolivia. Instituto de Investigaciones Socio-Económicas. *Documento de Trabajo*. 1989. No. 07/89. URL: https://iisec.ucb.edu.bo/assets_iisec/publicacion/1989-7.pdf (Last accessed: 27.07.2025).

30. Barja Daza G. Las reformas estructurales Bolivianas y su impacto sobre inversiones. *MPRA Paper*. 1999. No. 23590. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/23590/1/MPRA_paper_23590.pdf (Last accessed: 27.07.2025).

31. Antezana O. Análisis de la nueva política económica. La Paz : Los Amigos del Libro, 1993. 289 p.

32. Morales W. Q. A brief history of Bolivia. New York : Facts On File, 2010. 338 p.

33. Shultz J. Selling the Public Sector: Latin America reacts; Bolivia: The Water War Widens. *NACLA newsletter*. September 25, 2007. URL: <https://nacla.org/article/selling-public-sector-latin-america-reacts-bolivia-water-war-widens> (Last accessed: 27.07.2025).

34. Nickson A., Vargas C. The Limitations of Water Regulation: The Failure of the Cochabamba Concession in Bolivia. *Bulletin of Latin American Research*. 2002. Vol. 21. No. 1. P. 99–120.

35. Assies W. David versus Goliath in Cochabamba: Water Rights, Neoliberalism, and the Revival of Social Protest in Bolivia. *Latin American Perspectives*. 2003. Vol. 30. No. 3. P. 14–36.

Дата першого надходження рукопису до видання: 17.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 14.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025